

УДК 336:377

ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ ІНКЛЮЗИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Заслужений працівник освіти України, кандидат економічних наук, доцент, Тріпак М. М.

Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж, Україна, м. Кам'янець-Подільський

У сучасному українському інклюзивному освітньому просторі набуває особливої ваги з огляду на те, що інтегрування осіб з особливими потребами у соціокультурне й соціально-економічне середовище соціалізації є сьогодні надзвичайно актуальним.

Мета. Мета освітньої інклюзії полягає в проведенні відповідних заходів щодо пошуку соціально-економічних механізмів соціалізації інклюзивних вузів.

Результати. У статті визначено пріоритетність інклюзивної соціалізації суб'єкта соціуму з обмеженими фізичними можливостями в економічній системі. Репрезентована економічна модель соціалізації інклюзивних вузів загальнодержавного значення. Проаналізовано різноманітні підходи до розуміння результату морального виховання та професійного суб'єкта соціуму.

Ключові слова: інклюзивна освіта, вища освіта, соціалізація, економічна соціалізація, соціалізації інклюзивних вузів.

Заслуженный работник образования Украины, кандидат экономических наук, доцент, Трипак М. Н. Экономическая модель инклюзивной социализации/ Подольский специальный учебно-реабилитационный социально-экономический колледж, Украина, Каменец-Подольский.

В современном украинском инклюзивном образовательном пространстве приобретает особое значение ввиду того, что

интегрирование лиц с особыми потребностями в социокультурное и социально-экономическую среду социализации является сегодня чрезвычайно актуальным.

Цель. Цель образовательной инклюзии заключается в проведении соответствующих мероприятий по поиску социально-экономических механизмов социализации инклюзивных вузов.

Результаты. В статье определена приоритетность инклюзивного социализации субъекта социума с ограниченными физическими возможностями в экономической системе. Представлена экономическая модель социализации инклюзивных вузов общегосударственного значения. Проанализированы различные подходы к пониманию результата нравственного воспитания и профессионального субъекта социума.

Ключевые слова: инклюзивное образование, высшее образование, социализация, экономическая социализация, социализации инклюзивных вузов.

Tripak M. N., PhD of Economical Sciences, Economic model of inclusive socialization / Podolsky special educational and rehabilitation socio-economic college, Ukraine, Kamyanets-Podolsky

In today's Ukrainian inclusive educational space, special importance is given, considering that the integration of people with special needs in the socio-cultural and socio-economic environment of socialization is extremely relevant today.

Purpose. The goal of educational inclusion is to take appropriate measures to find socio-economic mechanisms for the socialization of inclusive universities.

Results. The article determines the priority of inclusive socialization of the subject of the socially disadvantaged social system in the economic system. Represented economic model of socialization of inclusive

universities of national importance. Various approaches to understanding the moral education and professional subject of society are analyzed.

Keywords: inclusive education, higher education, socialization, economic socialization, socialization of inclusive universities.

Постановка проблеми. За останні два десятиліття, за даними статистики, осіб з інвалідністю збільшилось майже вдвічі і досягла до 10% загальної чисельності населення, а демократична держава, до якої відноситься і Україна, повинна забезпечити можливості реалізації потенціалу таких людей для того, щоб вони приносили користь суспільству і відчували себе його повноцінними членами. Оскільки ступень освіти, знання є основою сучасної життєдіяльності людини, її можливостей працювати та задовольнити всебічні потреби, зосередимо увагу на проблемах освіти людей з обмеженими можливостями. Для створення умов життєдіяльності людей із обмеженими можливостями у наш складний період, Україною ратифіковано низку міжнародних документів у сфері захисту прав людини і розроблено та затвердив державну програму розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості людей з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю, а в законі України «Про освіту» визначена ціла низка статей, які закріплюють права осіб з обмеженими можливостями на освіту на рівних правах із здоровими студентами.

Впровадження в життя цих та інших законів про права інвалідів є одним з основних елементів відкритого суспільства, спрямованого на подолання соціальної нерівності, який отримав назву «інклюзії», тобто широкого спектру стратегій щодо забезпечення ресурсів, орієнтованих на підтримку груп населення або окремих громадян, які

знаходяться у несприятливому становищі виключення з економічного, соціального, політичного, культурного життя суспільства.

У широкому сенсі це поняття розуміють як активний процес зміцнення відчуття належності особи або групи осіб, що з рештою перебувають під загрозою соціальної ізоляції. Розглядаючи питання соціального виключення, важливо зазначити групи людей, які найчастіше опиняються у ситуації виключення з огляду на свою расову належність, соціальне та етнічне становище, віросповідання, стать та здібності, фізичні вади. Для подолання таких явищ в країні провідною стратегією політики є результат науково-практичного дослідження де визначено, що економічно доцільним є здійснення інвестицій у людський капітал скрізь де це можливо, замість прямого інвестування в соціальне обслуговування. Відповідно до цієї категорії інклюзія розглядається як вигідний напрям соціального інвестування для майбутнього. Таким чином питання соціальної інклюзії знаходять своє основне відбиття у сфері освітньої політики, оскільки освітня система є не тільки віддзеркаленням стану суспільства, а й важливим засобом його реформування.

Досить часто інклюзія в освіті розглядається як підхід до навчання дітей та дорослих людей з особливими освітніми потребами в умовах системи вищої освіти.

Проте, це слід розуміти як реформу, що підтримує і заохочує різноманітність серед студентських колективів. Мета освітньої інклюзії полягає у ліквідації соціальної ізоляції, яка є наслідком негативного ставлення до різноманітності. Звідси необхідно проведення низки заходів щодо пошуку соціально-економічних механізмів соціалізації інклюзивних вузів в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Механізми соціалізації інклюзивної освіти досліджували: В. Андрієнко, Т. Боголіб, Є. Бойко, О. Василик, Т.

Гребнева, В. Журавський, І. Каленюк, П.Коваль, Т. Лев, Ю. Лисенко, О. Навроцький, В. Новіков, К. Павлюк, В. Федосов, В. Шпотенко, М. Яструбськийта. Наукові здобутки згаданих учених є значним внеском у теорію, методологію й організацію функціонування соціалізації інклюзивної спеціальної вищої освіти.

Однак питання комплексної системної соціально-економічної та фінансово-психологічної інклюзивної соціалізації спеціальних вищих навчальних закладів, що передбачає формування обґрунтованої концепції реформування економічного механізму їхнього функціонування, розроблені ще недостатньо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на важливість і актуальність інклюзивної освіти, науковці констатують серйозні проблеми в її науковій розробці та практичній реалізації. Дані обставини визначили актуальність теми дослідження та необхідність пошуку економіко-організаційних важелів впливу на активізацію розвитку інклюзивної освіти в Україні через механізм системної соціально-економічної та фінансово-психологічної інклюзивної соціалізації спеціальних вищих навчальних закладів. У зв'язку з цим, метою даної статті є визначення пріоритетності інклюзивної соціалізації спеціалізованих навчально-реабілітаційних вищих навчальних закладів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Соціалізація є однією з центральних проблем соціальної психології. А в умовах переходу сучасного українського суспільства до ринкових економічних відносин ця проблема у площині економічної психології ідентифікується у не менш актуальну проблему економічної соціалізації. Інклюзивна соціалізація – це багатогранний процес адаптації суб'єкта соціуму з особливими потребами досвіду життя в суспільстві, засвоєння системи соціальних зав'язків і взаємовідносин. У процесі соціалізації

формується система цінностей орієнтацій особистості здобувача навиків соціально-економічних форм і методів поведінки суб'єкта соціуму і ефективної взаємодії між собою. Соціалізація студента вузу передбачає участь молодшої людини в засвоєнні культури людських взаємовідносин у суспільстві, соціальних норм та ролей. У процесі соціалізації студент пізнає соціальну дійсність, оволодіває практичними навиками взаємодії з іншими суб'єктами, які виконують різні соціальні функції державної установи.

Під час аналізу наукової літератури було виявлено, що процес соціалізації розглядається авторами з позиції двох підходів. Прихильники суб'єкт-об'єктного підходу (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Г. Террі Пейдж, Дж. Б. Томас, Алан Р. Маршал) вважають, що соціалізація – це процес освоєння дій очікуваної поведінки у відносинах сім'ї та суспільства. При цьому пріоритетними є цілі соціальної адаптації та пристосування до соціального середовища. Представники суб'єкт-суб'єктного підходу (У. І. Томас, Ф. Знанецький, Ч. Х. Кулі, Дж. Г. Мід, Дж. Коулмен, І. Таллмен, У. Бронфенбреннер, І. С. Кон та ін.) акцентують увагу на активній, свідомій і творчій ролі людини у процесі соціалізації при функціонуванні своїх взаємовідносин з навколишнім середовищем [1, с. 9].

Теорія «дзеркального Я» Ч. Х. Кулі розвиває думку про те, що для суб'єкта соціуму інші – є дзеркалом, в які людина дивиться у процесі міжособистісних взаємовідносин. Варто відзначити, що якщо для дорослої людини в ролі дзеркал виступають значимі суб'єкта соціуму, або компетентні у конкретних питаннях спеціалісти, то для студента дзеркалом стає професійний наставник [1, с.9]. Ця обставина особливо важлива для особливостей соціалізації майбутнього студента. У процесі тривалої взаємодії і спілкування з іншими суб'єктами освітнього процесу орієнтуючись на їх оцінках і

судженнях, студент вирішує ким і яким він буде суб'єктом державності для соціуму.

Згідно концепції Г. М. Андрєєвої соціалізація є двохстороннім процесом. З одного боку — освоєння індивідуюмом досвіду шляхом входження в систему соціальних зав'язків, з іншої — активна діяльність у соціальне середовище держави [2]. Звичайно, не можна не погодитись, з тим, що, будучи суб'єктом різноманітних видів діяльності, суб'єкт соціуму з обмеженими можливостями включається в процес соціалізації на рівні держави. В. С. Мухіна визначає механізми розвитку і соціалізації особистості де ці феномени реалізуються у процесі взаємовідносин з іншими людьми через ідентифікацію [3]. Як підкреслює А. В. Мудрик, в процесі соціалізації закладений внутрішній, до кінця не вирішений конфлікт між мірою пристосування людини до суспільства і ступенем його відокремлення в суспільстві. Іншими словами, ефективна соціалізація передбачає певний баланс пристосування і відокремлення [1, с. 22].

Отже, у результаті процесу взаємодії суб'єкт соціуму освоює різні соціальні функції, при чому, кожна з них передбачає взаємодію з іншими функціями. Наприклад, в молодому віці провідною соціальною функцією стає навчання у вузі. Студент в процесі навчальної діяльності навчається взаємодіяти не просто зі своїми ровесниками, але й з іншими суб'єктами соціуму, які виконують соціальну роль педагога.

Для визначення суті соціально-економічної соціалізації загальновідомо, що економіка — це комплекс суспільних наукових дисциплін про господарство, а саме — про організацію та управління матеріальним виробництвом, ефективне використання ресурсів, розподіл, обмін, збут і споживання товарів та послуг [4].

Отже, економічна соціалізація – це процес входження індивіда в економічну сферу суспільства, формування у нього економічного мислення, процес інтеріоризації економічної реальності, що включає пізнання економічної дійсності, засвоєння економічних знань, формування економічних уявлень, знання економічних категорій, засвоєння і реалізацію ролей і навичок економічної поведінки [5].

Економічна соціалізація суб'єкта соціуму у взаємодії з різними суб'єктами, які виконують різні соціальні функції, відбувається за допомогою фінансово–кошторисних та соціально-психологічних механізмів. До них відносять:

- економічний імпринтинг – це фіксування суб'єкта соціуму на підсвідомому рівні особливостей, які впливають на нього для вибору майбутнього бізнес-партнера;
- екзистенціальний – відносини між суб'єктом соціуму і якоюсь його функцією, що складаються в результаті розриву їхньої первісної економічної єдності, веде до фінансової кризи суб'єкта;
- соціальне успадкування – дотримання якого-небудь зразку, як способу довільного засвоєння суб'єктом соціуму соціального досвіду державності;
- соціальна ідентифікація – процес неусвідомлюваного ототожнення суб'єкта соціуму з іншим соціальним суб'єктом;
- соціальна рефлексія – внутрішній діалог, в якому суб'єкт соціуму розглядає, оцінює, приймає або відхиляє ті чи інші матеріальні цінності прийняті в суспільстві;
- традиційний механізм соціалізації представляє собою засвоєння суб'єктом соціуму норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, які характерні для суб'єктів господарювання;
- інституційний механізм соціалізації проявляється в умовах навчальних, у тому числі інклюзивних вищих навчальних закладів,

в яких спеціально організовується різноманітна освітня діяльність (ігрова, навчальна, творча, трудова тощо);

- стилізований механізм соціалізації діє в рамках певної субкультури. Під субкультурою в загальному розуміється комплекс морально-психологічних рис і поведінкових проявів, типових для людей певного віку або певного професійного пласту, який в цілому створює певний стиль життя тієї чи іншої вікової, професійної чи соціальної групи;
- міжособистісний механізм соціалізації проявляється в процесі взаємодії суб'єкта соціуму з суб'єктивно значущими для нього бізнес партнерами.

Враховуючи вищеназвані механізми соціалізації і результати аналізу визначень даного поняття можна зробити наступні висновки. Поняття *соціалізація* розглядається як формування людини в якості суб'єкта соціуму, члена суспільства, суб'єкта культури, оволодіння соціально значущими цінностями, нормами, зразками поведінки; як процес накопичення суб'єктом життєвого досвіду та соціальних установок, які відповідають його соціально-економічним функціям.

Вважаємо, що в різних концепціях робляться акценти на ті чи інші сторони процесу соціалізації, розглядаючи цей процес з точки зору філософії, культурології, соціології, психології, педагогіки та економіки. Однак, загальним, на наш погляд, є те, що соціалізація здійснюється в процесі взаємодії суб'єктів за допомогою психологічних і соціально-економічних вищеназваних механізмів соціалізації. При цьому, важливо підкреслити, що соціалізація має характер і здійснюється в процесі навчальної, ігрової, трудової, творчої та тренінгової діяльності. Але різноманітна діяльність передбачає певні способи контактів людей у соціумі. Починаючи з найбільш простих, короткотермінових, формальних, поступово

ускладнених в процесі більш тривалої предметної взаємодії – навчальних, ділових, виробничих, творчих. І, нарешті, закінчуючи найбільш складними – міжособистісними, моральними взаємовідносинами, тобто формування суб'єктів господарювання та соціально-економічної державності.

Розглядаючи виховання, навчання та соціалізацію зауважимо, що остання є більш широким поняттям. На нашу думку соціалізація регулюється інституційним соціально-економічним механізмом, тобто в умовах функціонування спеціальних вищих навчальних закладів загальнодержавного значення. Прикладом інклюзивних вузів в Україні є Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж та Харківський державний соціально-економічний коледж, де елементи інклюзивної освіти впроваджуються послідовно і цілеспрямовано відповідно до чинного законодавства України. Фінансування коледжів до 2017 р. здійснювалось за рахунок коштів Державного бюджету України, а з січня 2018 р. – з обласного бюджету. Фінансування по загальному фонду аналізованих коледжів за 2018 р. в розрізі видаткових призначень показано на рис.2.

Рис.1. Бюджетні призначення загального фонду кошторису інклюзивних коледжів в Україні за 2018 рік

Вже в 2019 р. інклюзивним вищезазначеним коледжам надано статус «загальнодержавного» і переведено на фінансування Державного бюджету України. Де спостерігається за бюджетною програмою додатка №3 Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» "Підготовка кадрів Подільським спеціальним навчально-реабілітаційним соціально-економічним коледжем та Харківським державним соціально-економічним коледжем" на 2019 р. передбачені видатки в обсязі 25581,6 тис. грн., у тому числі видатки загального фонду – 24281,6 тис. грн., спеціального фонду – 1300,0 тис. грн. [6].

Отже, соціалізація спеціалізованих вищих навчальних закладів стимулюватиме підготовку та навчання у професійне життя осіб з обмеженими фізичними можливостями. Отож, для суб'єкта соціуму з обмеженими можливостями фізичний дефект відіграє дуже важливу роль у їхньому житті і може бути причиною недостатнього рівня усвідомлення власного "Я", появи порушень взаємовідносин з навколишнім світом та між окремими психологічними утвореннями (зокрема, між мотивами та самооцінкою, цінностями та самооцінкою, між ідеальним та реальним образом себе, зокрема у соціально-економічному аспекті).

Висновки. Узагальнення результатів даного дослідження дозволило зробити висновки: економічна соціалізація інклюзивного вузу – це процес апробації суб'єкта соціуму з обмеженими потребами в економічну сферу суспільства, формування у нього економічного мислення, практичних навиків та професіоналізму; процес інтеріоризації нової реальності, що включає пізнання економічної дійсності; засвоєння економічних знань, набуття навичок економічної поведінки та прагматичних дій будування державності і патріотизму;

для виділення чинників ефективної інтеграції суб'єктів соціуму з обмеженими фізичними можливостями необхідне дослідження їх потребової системи як ендопсихологічного комплексу, що опосередковує репрезентування у їх свідомості ефективної роботи соціально-економічних інституцій для санації інклюзивної соціалізації.

Література:

1. Мудрик А. В. (2004). Соціалізації людини. Київ: Центр навчальної літератури, 304.
2. Андрєєва Г. М. (2010). Соціальна психологія. Москва: Артемівська преса, 363.
3. Мухіна В. (2007). Вікова психологія. Феноменологія розвитку. Київ: Центр навчальної літератури, 640.
4. Шимків А. (2004). Англо-український тлумачний словник економічної лексики. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 112.
5. Москаленко В. В. (2005). Соціальна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 624.
6. Закон України Про Державний бюджет України на 2019 рік (Верховна рада України). Офіційний вісник України, 98.

References:

1. Mudryk A.V. (2004) Socializaciji ljudynty: navchaljnyj posibnyk dlja studentiv universytetiv: akademiji [Human Socialization: A Manual for University Students: Academy]. – K.: Center for Educational Literature [in Ukrainian].
2. Andrjejeva Gh.M. (2010) Socialjna psykhologhija: dovidnyk dlja universytetiv [Social Psychology: Directory for Universities]. - Moscow: Artemivsk Press [in Russian].
3. Mukhina V. (2007) Vikova psykhologhija. Fenomenologhija rozvytku: navchannja studentiv universytetiv [Age psychology. Phenomenology of

development: training of university students]. – K.: Center for Educational Literature [in Ukrainian].

4. Shymkiv A. (2004) Anghlo-ukrajinsjkyj tlumachnyj slovnyk ekonomichnoji leksyky [English-Ukrainian Explanatory Dictionary of Economic Vocabulary]. – K.: Publishing House "Kyiv-Mohyla Academy"[in Ukrainian].

5. Moskalenko V.V. (2005) Socialjna psykhologhija: pidruch. dlja stud. vyshh. navch. zakl. [Social psychology: under the arm. for the studio. higher teach shut down]. – K.: Center for teaching. literature [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018) The Law of Ukraine «About the State Budget of Ukraine . Vidomosti Verkhovnoi Rady, 98. [in Ukrainian].